

HOE KLEINE MENSEN EMANCIPEREN

Door Karel Kreuning

Zoals altijd al gebeurde, worden kleine mensen ook nu nog vaak gekarakteriseerd als circusmensen of sprookjesfiguren. Zoals ook anderen gestigmatiseerd worden om hun typisch afwijkende kenmerken of eigenheden. In de concentratiekampen in de Tweede Wereldoorlog, ook in Kamp Amersfoort, kon een klein mens zijn geringe gestalte nooit verbergen en was deze doorlopend het slachtoffer van het uiterst wrede regime. Overlevenden zijn hun ervaringen nooit te boven gekomen. Gelukkig emancipeert de niet vervolgd steeds beter opgeleide jonge generatie aldoor meer. De belangenvereniging van kleine mensen vindt in hun kracht steeds meer de overtuiging van haar nut en bestaan. Die betekenis zal tot uitdrukking komen in 'BVKM, een grote emancipatie', de documentaire die momenteel samengesteld uit beeldmateriaal dat vanaf de vijftiger jaren is uitgezonden door de publieke omroepen over kleine mensen.

Vergeeten feiten

Arthur Japin beschrijft in *De Grote Wereld*, het boekenweekgeschenk van 2006, hoe circusfamilies voor de Tweede Wereldoorlog rondtrokken door Europa. Ook in Nederland en Duitsland. In zijn boek schreef Japin over Lemmy en Rosa, twee kleine mensen. 'Wanneer de lilliputterstad waarmee zij als bezienswaardigheid rondtrekken aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog door de nazi's wordt gesloten, zien de geliefden zich gedwongen hun verhouding tot de wereld opnieuw te bepalen. Terwijl Rosa wil dat zij zich, voor hun eigen veiligheid, aansluiten bij een Brits revuegezelschap, voelt Lemmy er steeds meer weerzin tegen als vermaak te dienen. Hoeveel geweld doet een mens zichzelf aan om bij anderen in de smaak te vallen? In hoeverre gaat het ophouden van een lachende façade ten koste van je eigenwaarde? Met dergelijke vragen worstelt Lemmy op het moment dat hij wordt geconfronteerd met zowel zijn vrolijke verleden als attractie in het New Yorkse pretpark Coney Island als met de plannen die het Derde Rijk heeft met iedereen die *anders* is. Zal hij kiezen voor zijn liefde, zijn leven of zichzelf? *De grote wereld* is gebaseerd op vaak ongelooflijke, maar ware en door de historie vergeten feiten.¹

Belangenvereniging Van Kleine Mensen

De ruim vijfendertig jaar bestaande en meer dan driehonderd leden tellende belangenvereniging van kleine mensen, doet er alles aan om af te komen van de stereotype beeldvorming dat om hun verschijning heerst en blijft bezig om haar doelgroep te emanciperen. Anders dan vroeger, vinden tegenwoordig kleine mensen gelukkig steeds meer hun weg in de 'gewone' maatschappij. Hoewel zij nog altijd in relatie tot vermaak worden gebracht, worden zij, met al hun beperkingen, die blijven bestaan, steeds meer geaccepteerd. Net als iedereen vergaren zij met scholing en studie kennis en dus macht. Als het gaat om hoe kleine mensen zich soms presenteren in een vermakelijke rol in televisiespotjes, dan is de mening van voormalig docent bouwkunde Cees Aarts, eveneens een mens met een kleine gestalte, daarover: „Soms is het een *freak show*. Maar die reclame van Delta Lloyd vond ik geweldig! Die jongen die op zijn paardje de hooligans te lijf gaat, dwingt respect af. In het bestuur van de belangenvereniging van kleine mensen hebben we over dat spotje gediscussieerd: sommigen vonden het exploitatie. Maar de meerderheid was net als ik enthousiast. Dat zou tien jaar geleden nog anders geweest zijn." De vereniging blijft de vinger op zere plekken leggen en de aandacht vragen. Gelukkig gaan de jongeren heel anders met hun problemen om dan de oudere generatie, die de vervolgingen meemaakten. Hun persoonlijke ontwikkeling maakt meer bespreekbaar en leidt tot wat minder vooroordelen.

Gerard Hilhorst

We leven volgens regiocontactpersoon en voormalig bestuurslid van de vereniging Gerard Hilhorst - evenals een aantal andere Europese landen - in een verzorgingsstaat. We worden van het begin tot het einde goed verzorgd en hebben een deugdelijk sociaal stelsel en - ofschoon dat minder wordt - een in principe degelijk sociaal vangnet. Andere landen hebben dat veel minder. Ook kleine mensen willen hun eigen kost kunnen verdienen. Wanneer dat op een andere manier niet lukt, kunnen zij zich er voor lenen zich publiekelijk neer te zetten. Je moet nu eenmaal eten en drinken. Soms figureren kleine mensen in reclamefilms of zelfs een grote filmproductie als Willow, een Amerikaanse fantasyfilm uit 1988.

In Nederland waakt de BVKM voor misstanden. Dat dit nodig is blijkt uit de annonce die op 27 maart 1992 verscheen in het regionale Dagblad de Stem uit Breda.² Als openingsstunt had een Breda's café een wedstrijd in dwergwerpen bedacht en aangekondigd. Nog dezelfde dag verbood burgemeester drs. E.H.T.M. Nijpels van

¹ **Freaks en Carnivale.** Vermeldenswaardig is in deze de film *Freaks* van Tod Browning. Tientallen jaren verguisd als weerzinwekkend, werd Tod Brownings *Freaks* (1932) in de jaren zestig herontdekt als een bevrijdende ode aan de outsider. Met de film *Freaks* met een cast van lichamelijk en verstandelijk gehandicapte personages - werd stelling genomen tegen de valse schijn en beloftes van mensen die geacht worden 'normaal' te zijn, en dus (!?) goed zouden zijn, terwijl zij juist het tegenovergestelde van wat goed is doen. Mede geïnspireerd door deze film is enkele jaren geleden de meeslepende televisieserie *Carnivale* over een circus in de USA tijdens de depressie in de jaren dertig gemaakt. De reeks - met in de hoofdrol een kleine man - werd ook in Nederland uitgezonden.

² Regionaal Nederlands dagblad uit Breda dat zich richt op West-Brabant en Zeeland. Ontstaan door het samengaan van het Brabants Nieuwsblad en dagblad De Stem.

Breda het voorgenomen evenement.³ Voor heel Nederland werd een dergelijke verbod volgens het Ministerie van Justitie pas geldig nadat de commissie voor mensenrechten van de VN in Genève op 29 september 2002 een Frans verbod van 1995 op dwergwerpen bevestigde.⁴ Het toenmalig bestuur van de BVKM bedankte nog op 28 maart 1992 het college van Burgemeester en Burgemeester van Breda voor het uitgevaardigde verbod.⁵

Alexander Katan

De door de VN bevestigde Franse wet mocht dan eindelijk vanaf 2002 overal in Europa deze mensonwaardige toestanden verbieden, in de Tweede Wereldoorlog waren kleine mensen net als andere personen met een afwijkend uiterlijk, afkomst of overtuiging een potentieel slachtoffer van de nazi's. Een van de ongelukkigen was de joodse gehandicapte één meter grote Alexander Katan, één van acht kinderen uit het Rotterdamse gezin Katan. Alexander Katan had een scherpe geest, maar was door de ziekte rachitis lichamelijk ernstig gehandicapt.⁶ Zijn onderlichaam en benen waren ernstig mismaakt. In Leeuwarden, waar hij sinds 1939 met zijn eveneens kleine vrouw Julia Sophia Katan-Elze en enige zoon Alphons woonde, bewoog hij zich voort in een rolstoel.

Gedwongen door zijn handicap, werkte hij thuis en legde hij zich toe op huiswerkbegeleiding. De econoom, vertaler (hij beheerste zes talen en was beëdigd tolk) en onderwijzer verzette zich met zijn vrouw tegen de Duitse anti-joodse maatregelen. Hun weigering om een Davidster te dragen, werd hun noodlottig. In juli 1942 werden ze kort na elkaar gearresteerd in hun woning aan de Transvaalstraat 30 en gevangen gezet in de strafgevangenis van Leeuwarden. Hun toen 12-jarige en enige zoon - die in 1930 met een normale grootte geboren werd - zag kans zich te verstoppen en werd pas uren later door familie gevonden en meegenomen. Het lukte zijn tante de Duitse autoriteiten ervan te overtuigen dat Alphons niet een zoon was van zijn vader, maar een buitenechtelijke kind van een katholieke vriend. Dat redde zijn leven en hij vond onderdak bij een van de niet-joodse vrienden van zijn tante. Na twee maanden werd Alexander Katan naar Kamp Amersfoort overgebracht.

Kamp Amersfoort

Uitgezonderd degenen die alles zelf meemaakten, kan geen mens zich werkelijk verbeelden wat er met Alexander Katan is gebeurd. Wat de grootste en sterkste mensen overkwam aan vernederingen, pesterijen en bruto geweld, gebeurde ook met hem. Alleen zal hij om zijn postuur en handicap nog veel wreder zijn bejegend en behandeld. Bedenk dat je in Kamp Amersfoort vooral niet mocht opvallen. Katan, met zijn geringe lengte, was bij voorbaat al in een bijzonder ongemakkelijke positie. In november ging Katan op transport naar het concentratiekamp Mauthausen, waar hij op 3 november wordt ingeschreven. In het Aussenkommando Gusen worden er gedurende ruim drie maanden medische experimenten op hem uitgevoerd. Op 27 januari 1943 kreeg Alexander Katan op 43 jarige leeftijd op bevel van de SS-commandant dr. Karl Joseph Gross een direct dodelijke fenolinjectie in zijn hart. Als officiële doodsoorzaak werd aangegeven dat hij overleed aan een etterende slijmbeursontsteking met vochtvorming in de darmen.⁷ Zijn vrouw kwam eerst terecht in Ravensbruck en werd daarna doorgestuurd naar Auschwitz. Daar kwam ze op 29 november 1942 aan en werd nog dezelfde dag vermoord.⁸ Door haar geringe lengte kon ze niet te werk worden gesteld en was ze dus niet productief en rendabel.⁹ Hun zoon Alphons overleefde de oorlog.

Geëxploiteerd leed

Pas in 1994 kon Alphons de moed opbrengen een bezoek te brengen aan Mauthausen. Als hij dat niet had gedaan, zou er over zijn vader nooit iets zijn gepubliceerd. In het museum van Mauthausen zag Alphons foto's waarop te zien was hoe zijn vader te kijk werd gezet. Tot zijn ontzetting zag hij ook een afbeelding met daarop het skelet van zijn vader. Alphons vond dat diens lijden hiermee werd geëxploiteerd. Nadat Alphons Katan er bij de Oostenrijkse autoriteiten op aandrong de foto's te verwijderen en de negatieven aan hem te geven, duurde het - ondanks de medewerking van de Nederlandse Ambassade - nog een jaar voordat aan dat verzoek werd voldaan.

In ons hart waren we reuzen

³ Bron: de gedateerde correspondentie van het College van Burgemeester en Wethouders van Breda.

⁴ Dwergwerpen is een tot de middeleeuwen teruggaand "volksvermaak" waarvan kleine mensen bij dorpsfeesten het slachtoffer werden. Manuel Wackenheim, 1,14 meter groot, was een van de mensen die zich, voorzien van handvaten en een valhelm, tegen betaling liet rondgooien. Klanten die het spektakel meemaakten dienden evenwel een klacht in bij de Franse rechtbank. Die verbod hierop in 1995 het dwergwerpen. Wackenheim verklaarde dat die uitspraak discriminerend was, omdat hij hiermee zijn broodwinning verloor, en spande een zaak aan bij de Verenigde Naties. Tevergeefs: de commissie voor mensenrechten van de VN bevestigde in Genève op 29 september 2002 het verbod van dwergwerpen. Bron: <http://www.scumgrrrls.org/article85.html>

⁵ Bron: de gedateerde correspondentie van het secretariaat van de BVKM.

⁶ Frieslandblad 27 april 2010. Het Joodse leven in Fryslân in al z'n facetten belicht.

⁷ Bron: Zugangsbücher (Y/36, Y/44), Totenbuch (Y/46)

⁸ <http://www.joodsmonument.nl/person/455597>; Voor een biografische aantekening zie: H.E. Dominicus, Mauthausen. Een *gedenkboek* (2e herziene en uitgebreide druk; Amsterdam 1999) 78.

⁹ In ons hart waren we reuzen. Uitgeverij Kok in Kampen.

Een andere geschiedenis over de lotgevallen van kleine mensen tijdens de Tweede Wereldoorlog is neergeschreven in het boek *In ons hart waren we reuzen*.¹⁰ Daarin gaat het over de familie Ovitz, die door nood gedwongen besloot als 'De lilliputtergroep' op te treden, maar alleen zo, dat ze als professionele toneelspelers en musici serieus genomen werden. Onder leiding van Avram, die naast zijn rol als ceremoniemeester, zanger en toneelspeler ook zorgde voor de contracten en de publiciteit, kreeg de musicerende en grappen makende familie steeds meer bekendheid.

De onderbroken tournee

Net begonnen aan een nieuwe tournee, werd die afgebroken op zondag 19 maart 1944 in de Hongaarse stad Szolnok. In paniek door het grote aantal Duitsers nam de familie de laatste trein naar huis. Eenmaal thuis verzamelde de familie zich rond 15 april met 650 andere dorpsbewoners in de dorpsynagoge. Een week later werd iedereen gedwongen naar het twaalf kilometer verder gelegen dorp Dragomiresti te lopen, waar ze samen met 3500 joden uit dertien andere dorpen in een getto zouden worden opgesloten. Op 14 mei 1944 ging de groep in veertig volle wagons op weg naar Auschwitz Birkenau. Een tocht van drie dagen en drie nachten.

Alleen maar lege woorden

Daar werkte Josef Mengele. Behalve met het 'verzamen' van tweelingen hield hij zich ook bezig met ongewone en opvallende 'menselijke mutanten'. Toen Mengele van de aankomst van deze grote dwergenfamilie hoorde, twijfelde hij geen moment. Nu had hij werk voor twintig jaar! Bij aankomst in Auschwitz bleek dat bijna iedereen in de wagon van de Ovitz-groep al bezweken was. De kleine mensen die nog leefden wachtten een ander lot dan de meesten uit hun transport. Ze werden wel getatoeëerd, maar konden bij elkaar blijven in een aparte ruimte, zodat ze altijd geholpen konden worden. Ze overleefden een jaar vol martelingen, vernederingen en de 'privileges' die de kleine mensen in het kamp onder Mengeles 'bescherming' moesten ondergaan. Dagelijks werd de familie aan nieuwe experimenten onderworpen. Na hun bevrijding door het Rode Leger op zaterdag 27 januari 1945 en daarna een onderzoek door Russische artsen, wilden ze weer zo snel mogelijk weer terug naar Rozavlea, hun eigen dorp in de Roemeense Iza vallei. Perla Ovitz, de laatste van de zogeheten lilliputtergroep, stierf vredig op 9 september 2001 in Haifa.¹¹

Niet 'anders' behandelen

In al de jaren dat de belangenvereniging van kleine mensen bestaat, bleven de leden ervan tegen vooroordelen aanlopen. Om die reden organiseerde de vereniging in 2007, na de verschijning in 2006 van het boekenweekgeschenk 2006 van Arthur Japin, in september van dat jaar een driedaags najaarsweekend. Dit keer in het Hotel Campanile Amersfoort. De aanwezigen werden onthaald op de prachtige compositie die Fons Merckies schreef naar aanleiding van het verschijnen van *De Grote Wereld*. Onder leiding van dirigent Joel Eijssen werd het door hem fraai gearrangeerde muziekstuk in aanwezigheid van de Amersfoortse burgemeester mevrouw A. van Vliet-Kuipers uitgevoerd door de muziekvereniging St. Caecilia uit Hoogland.

Hoewel zij in haar rede aanhaalde dat er sinds de tijd dat het boek van Arthur Japin 'De Grote Wereld' speelt veel is veranderd, kon mevrouw Van Vliet- Kuipers niet anders dan het besef uitspreken dat er nog veel werk te doen is. "Wanneer iemand 'anders' is, blijkt dat voor veel mensen nog steeds een reden om je ergens tegen af te zetten, om iemand ook 'anders' te behandelen. Om je te profileren ten koste van een ander. [...] Met regels en met afspraken kunnen we daar niets aan veranderen. Die cultuurverandering kunnen we alleen bereiken door keer op keer aandacht te vragen voor het onderwerp. Om te blijven bevestigen dan 'anders' of 'bijzonder' zijn, geen reden is om 'anders' of 'bijzonder' behandeld te worden. Gewoon mee kunnen doen aan de samenleving: dat blijft een belangrijke doelstelling voor uw vereniging, maar eigenlijk voor ons allemaal."

Op de tweede dag, zaterdag 29 september, werden de deelnemers op Kamp Amersfoort onthaald op een lezing van de toenmalige directeur Cees Biezeveld. Hij ging in op het belang van het boek en informeerde de aanwezigen hoe het was voor kleine mensen in de Tweede Wereldoorlog.

Hoe nu verder

Tijdens deze driedaagse bijeenkomst kwam de vraag aan de orde: "hoe nu verder?" Hierop nam Gerard Hilhorst contact op met het Nationaal Comité 4 en 5 mei, om de organisatie te vragen, waarom er geen plek gegeven werd aan kleine mensen tijdens de jaarlijkse Nationale Dodenherdenking op de Dam. De beantwoording duurde enige tijd, maar dit jaar was het dan zover en werd de belangenvereniging van kleine mensen uitgenodigd om op 4 mei aan de plechtigheid op de Dam deel te nemen.

¹⁰ Auteurs: Yehuda Koren en Eilat Negev zijn als journalisten verbonden aan 'Yedioth Ahronoth' een van de grootste dagbladen van Israël.

¹¹ Deze samenvatting is gebaseerd op het artikel van Anneke van Santen in De Vriendschap, magazine van kleine mensen, editie 2004 kwartaal 02.

Dodenherdenking van kleine mensen

Op verzoek van het verenigingsbestuur woonde Hilhorst samen met Reneé de Huu de herdenking bij. Na de indrukwekkende dienst in de Nieuwe Kerk, zette de plechtigheid zich buiten op de Dam voort. Tijdens de twee minuten stilte leidde het geschreeuw van een 39-jarige verwarde man tot grote paniek. Het samengeschoolde publiek kwam onstuitbaar in beweging, dranghekken werden omver geduwd, er vielen tal van gewonden. Al na enkele minuten keerde de majesteit terug en werd de ceremonie weer hervat. De kenmerkende sfeer, die iedereen voor het incident zo beroerde, kwam echter niet meer terug.

Terugziende op de herdenking zegt Hilhorst: "Wij waren er voor de kleine mensen, die niet alleen in de Tweede Wereldoorlog leed hebben doorstaan, maar ook daarvoor en daarna. Dat was mijn intentie. Stilstaan bij het leed wat kleine mensen soms nog steeds wordt aangedaan."

Op weg naar de toekomst

De belangen van kleine mensen blijven de aandacht vragen. Hilhorst bezocht twee jaar geleden Kaliningrad, voormalig Oost-Pruisen, een gebied tussen Litouwen en Polen, nu Rusland. Nog steeds rust daar een taboe op het bestaan van kleine mensen. 'Daar moet nog veel gebeuren, net als in de zuidelijke Europese landen. Zo worden in Kosovo kleine mensen en ook anderen die afwijken van de gebruikelijke norm, enorm getreiterd, zoals dat nog steeds gebeurt in bijvoorbeeld Afrika, Latijns Amerika en ook in Suriname.'

Emancipatie in beeld

De documentaire '*BVKM, een grote emancipatie*', die Dick van den Berg, cineast bij A1 Studio, bezig is met Hilhorst te maken, moet duidelijk maken dat er - vergeleken met zoveel jaar geleden - niet alleen verbeteringen gaande zijn en er op een meer volwassen manier wordt gedacht en met elkaar wordt omgegaan. Het is evengoed nog nodig om te blijven bevestigen, zoals mevrouw Van Vliet- Kuipers dat uitdrukte, dat 'anders' of 'bijzonder' zijn, geen reden is om 'anders' of 'bijzonder' behandeld te worden. Kleine mensen zijn geen lilliputters, niet lachwekkend en net zo tegen de hokjesgeest als de meeste mensen.

© Karel Kreuning

Voor contact met de Belangenvereniging Van Kleine Mensen: www.bvkm.nl